

„DOMÁCÍ JE POLITICKÉ“? HOSPODYŇSTVÍ V POVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU PERSPEKTIVOU ÚSTŘEDÍ ČESKOSLOVENSKÝCH HOSPODYŇ A NÁRODNĚSOCIALISTICKÝCH POSLANKYŇ / MARIE LÁNÍKOVÁ, ADÉLA SOURALOVÁ¹

The Domestic Is Political? Housework in Post-War Czechoslovakia from the Perspective of the Organisation of Czechoslovak Housewives and National-Socialist MPs

Abstract: Housework has always been one of the main issues of feminist debates. The aim of the article is to show how the housewife became the subject of political debate. The article focuses on the feminist and political discourse surrounding household chores in post-war Czechoslovakia (1945–1947). Drawing on an analysis of the journal *Our Household* (Naše domácnost) and discussions in parliament, we argue that after WWII the women's movement and the National Socialists called for the recognition of domestic work as equal to occupations outside the home. This article contributes to the debates about the recognition of housework by showing how the issue of housework was addressed in a particular period of Czech history and what strategies were employed to improve the representation of household chores and the position of housewives in society.

Key words: recognition of housework, housewife, post-war Czechoslovakia, women's movement, national socialists

Láníková, Marie, Adéla Souralová. 2016. „Domáci je politické“? Hospodyňství v poválečném Československu perspektivou Ústředí československých hospodyň a národněsocialistických poslankyň. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, Vol. 17, No. 2: 29–41, DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/12130028.2016.17.2.280>

Práce v domácnosti byly a jsou jedním z hlavních témat feministické vědy a interdisciplinárního feministického výzkumu. Tento text přináší exkurz do způsobů reprezentace práce v domácnosti v relativně úzce vymezeném časovém období. Cílem naší stati je ukázat, jak se ženy v domácnosti stávají tématem politických debat a jak je politizována práce v domácnosti. To vše sledujeme na přístupu Československé strany národně socialistické a Ústředí československých hospodyň k otázce hospodyňství v letech 1945–1947.

Proč právě poválečné Československo? Československo se po druhé světové válce nacházelo ve velmi specifické situaci. Sociální nálady se značně radikalizovaly a vláda Národní fronty představovala stav, kdy mocenským monopolem disponovaly strany socialistické nebo sociálně reformní (komunisté, sociální demokraté, národní socialisté a lidovci) (Kocian 2005a). Politický program Národní fronty – později nazývaný Košický, měl přinést zásadní změny v politice, hospodářství, ale i v etnickém složení obyvatel, což v praxi znamenalo zejména znárodnění průmyslu a vyhnání několika milionů Němců a maďarsky mluvících občanů (Feinberg 2006a). Mimo jiné i tímto vyhnáním značné části obyvatel se Československo dostalo do problematické situace nedostatku pracovních sil (Jančík, Kubů 2010). Přestože byla zákonem stanovena povinnost pracovat, deficit pracovních sil stále nebyl vyřešen, a proto cílovou skupinu agitace tvořily ženy, na které se tento prezidentský dekret nevztahoval (Nečasová 2011). Určité skupiny žen byly totiž

z „pracovní povinnosti“ vyňaty nebo se nacházely níže na seznamu lidí stanovených k mobilizaci (B. Havelková 2015). Potřeba obnovit hospodářství rozvrácené válkou vedla ke snaze vlády řešit především situaci ekonomicky aktivních žen, a to i za cenu diskriminace žen nevýdělečných (Musilová 2005).

Otázka uznání práce v domácnosti se proto v období po druhé světové válce stala aktuálnější než dříve, neboť nedostatek pracovních sil přinášel čím dál naléhavěji otázku zapojení žen hospodyň do pracovního procesu (Jančík, Kubů 2010), a tak se do popředí dostávala otázka statusu práce v domácnosti ve vztahu k jiným povoláním. Ženské organizace a v rozličné míře i politické strany reflektovaly dvojí zatížení žen, které vznikne jejich nástupem do placených zaměstnání. Ženské organizace proto požadovaly státem dotovaná zařízení, jež by měla ženy od tohoto dvojího břemene osvobodit (více Láníková, Souralová 2015; Jechová 2012). V červnu 1947 uvedla poslankyně Žáčková-Batková (Československá strana národně socialistická), že v Československu pracují tři miliony žen hospodyň ve svých domácnostech. Ve stejném roce informoval časopis *Československá žena*, že přes milion žen pracuje v zemědělství, 680 000 žen v průmyslu, dílnách, obchodech a kancelářích a na všechny tyto ženy po příchodu ze zaměstnání doma čekají další namáhavé práce, čili druhá směna („Osvobozená domácnost“ 1947). Zatímco ženy v Československu byly kvůli nedostatku pracovních sil státem podporovány v nástupu do place-

ných povolání, v západních zemích ženy opouštěly svá zaměstnání a podporovány státními politikami navracely se do soukromí svých domácností (Allen 2005).

Tento text předkládá analýzu populárně-naučného a politického diskursu o hospodyňství a práci ženy hospodyně v domácnosti v letech 1945–1947. Sledujeme různé roviny procesu uznávání práce hospodyně a nabízíme tak sondu do dobových reprezentací a aktérství žen hospodyň. Ukazujeme, jak se ženy v domácnosti stávaly tématem politických debat a jak byla práce v domácnosti politizována. Naši ambicí však není postihnout tehdejší politické spektrum v celé jeho šíři. Věnujeme se zde přístupu Ústředí československých hospodyň (dále ÚČH) a poslankyň a poslanců za Československou stranu národně socialistickou (dále ČSNS). Mezi těmito skupinami existovalo významné jak názorové, tak personální propojení. Mnohé národněsocialistické poslankyně byly významnými aktivistkami ženského hnutí a členkami Rady československých žen (dále RČŽ), která úzce spolupracovala s Ústředím československých hospodyň.

Naše analýza odkrývá tehdejší strategie vyjednávání statusu hospodyň jako plnohodnotných občanek a jejich přispění společnosti nikoliv prostřednictvím nástupu do placených zaměstnání ve veřejné sféře, ale prostřednictvím práce a přínosu pro rodinu, národ a nově se budující stát prostřednictvím neplacené práce ve sféře soukromé. V následující části popíšeme historický kontext debat o ženské otázce s důrazem na hospodyňství v poválečném Československu včetně exkurzu do meziválečného období, kdy vzniklo ÚČH a rozvíjely se debaty, na něž poválečné hnutí navazovalo. Druhá část naší stati stručně představí náš metodický postup. Po něm následuje prezentace výsledků naší analýzy, kterou dělíme do dvou sekcí. Analýzu začínáme na stránkách časopisu *Naše domácnost*, kde jsou prezentována témata a požadavky organizace hospodyň. Tyto požadavky – jak ukazujeme ve druhé analytické části – byly reflektovány národněsocialistickými poslankyněmi a poslanci, kteří se prostřednictvím svých vystoupení v Národním shromáždění a interpelací ministrům snažili tato témata dostat na pořad dne.

Historický exkurz do debat o hospodyňství

Hospodyně v perspektivě poválečných politických stran
Jednotlivé politické strany poválečného Československa se věnovaly ženské otázce, jejich přístup však nebyl jednotný. Všechny strany Národní fronty se snažily podporou ženských práv získat nové voličky. Komunisté a sociální demokraté ženám slibovali, že je zbaví tíhy domácích prací, umožní jim nastoupit do pracovního procesu a stát se ekonomicky nezávislými na mužích. Ženám slibovaly úlevu prostřednictvím praček, ústředního topení a také pečovatelských služeb. Oproti tomu lidová strana zůstávala v tomto směru zdrženlivější. Určující pro ni bylo, jaké dopady bude mít nástup do placeného zaměstnání na ženu a její rodinu (Feinberg 2006a). Pro nás je ale nejdůležitější

Československá strana národně socialistická (dále ČSNS), jejíž diskurs o problematice postavení hospodyň a řešení domácích prací je společně s diskursem Ústředí československých hospodyň (dále jen ÚČH) hlavním předmětem zájmu této stati.

ČSNS zastupovalo v provizorním Národním shromáždění nejvíce žen a ve svých řadách měla i vůdčí osobnosti ženského hnutí – Miladu Horákovou či Fráňu Zeminovou. Společně se svým předsedou Petrem Zenklem se ČSNS snažila prezentovat jako strana nejvíce nakloněná ženám a prosazování ženských práv. Jako jediná strana měli národní socialisté konkrétní programové požadavky ve prospěch žen (Feinberg 2006a), např. důsledné dodržování rovnoprávnosti mezi muži a ženami nebo reformu trestního a občanského zákona, podle kterého je muž hlavou rodiny a řídí domácnost (Nečasová 2011). ČSNS chtěla pro ženy získat přístup ke vzdělání, péči o děti pracujících žen a také usilovala o zaručení práv ženám v domácnosti. Prosazovala pro ženy možnost vybrat si mezi placeným zaměstnáním a povoláním hospodyně. Zároveň zdůrazňovala práva hospodyň a oproti komunistům a sociálním demokratům, kteří chtěli ženy „pouze“ osvobodit od domácích prací a zapojit je do pracovního procesu, požadovala ještě navíc uznání domácích prací jako plnohodnotné práce. Přestože se k problematice hospodyňství vyjadřovali i muži, sama strana zdůrazňovala, že to byly právě Milada Horáková a Fráňa Zeminová, jež se zasazovaly za uznání hospodyň jako plnohodnotných pracovníc ve vládních programech (Feinberg 2006a). Po válce se Zeminová znovu stala místopředsedkyní strany, kterou zastupovala v Národní frontě žen (dále jen NFŽ). Na půdě Národního shromáždění byla velmi aktivní a zasazovala se o ulehčení práce hospodyň v domácnostech pomocí mechanizace (Musilová 2010). Dále to byla Jaromíra Žáčková-Batková, jež se po válce opět zaměřovala na hájení práv a zájmů žen. Mnoho let usilovala o to, aby byla státem uznávána práce ženy v domácnosti. Volala po tom, aby práce ženy v domácnosti byla považována za povolání, ke kterému se ženy již od útlého věku musí vzdělávat jako k jakékoliv jiné práci (Musilová 2009). ČSNS měla také stranický odbor žen, jenž se aktivně zabýval otázkou sociální a profesní rovnoprávnosti. V jeho čele stály právě Milada Horáková, Fráňa Zeminová, Jaromíra Žáčková-Batková, Jarmila Uhlířová nebo Růžena Pelantová (Kocian 2005b).

Hospodyňství jako dlouhodobé téma pro ženské hnutí
Diskuse o uznání práce v domácnosti se vedla především na poli ženských organizací, které byly s politickou sférou personálně propojené. Jednou z nich byla RČŽ, v jejímž čele stála Milada Horáková. Cílem této organizace bylo oživit tradici liberálního ženského hnutí a prosazovat dodržování rovnosti ve všech sférách života (Uhrová 2005; Feinberg 2006a; Jechová 2008; Nečasová 2011). RČŽ chtěla sdružovat všechny ženy a ženské spolky, a to bez ohledu na politické nebo náboženské smýšlení a sociální příslušnost. Přesto-

že byla RČŽ nestranickou organizací, apelovala na ženy, aby se zajímaly o veřejné mínění a chodily k volbám. Po politických stranách požadovala, aby se na jejich kandidátkách objevovalo co nejvíce žen (Nečasová 2011).

Druhou celorepublikovou organizací se stala Národní fronta žen (dále NFŽ), a to z iniciativy komunistek, které chtěly sdružovat reprezentantky ze všech politických stran (Nečasová 2011). NFŽ měla představovat „ženskou sekci Národní fronty“ (Nečasová 2011: 86). Následný rozkol v NFŽ byl způsoben snahou zejména komunistických žen prosazovat v organizaci své stranické zájmy (Feinberg 2006a; Nečasová 2011). NFŽ se nakonec ukázala nejednotná i z hlediska „ženské otázky“ a přestala fungovat mnoho měsíců před únorovým převratem (Nečasová 2011). Seskupení všech stran do jedné ženské organizace bylo nemožné i z toho důvodu, že diskurs jednotlivých politických stran byl určován převážně mužskými politiky, kteří měli jiné priority (Uhrová 2005). Obě organizace – RČŽ a NFŽ – vzájemně spolupracovaly, současně se však považovaly za konkurentky (Nečasová 2011).

Problematika uznání domácích prací a jejich politizace v Československu nebyla novinkou. Vykonávání role matky a hospodyně se stávalo veřejným tématem již před první světovou válkou a zejména v jejím průběhu, kdy ženy nacházely veřejné uplatnění při řešení racionalizace konzumace, správné výživy a využití dostupných zdrojů potravin. Velký význam měly například putovní kurzy vaření Anušej Kejřové zaměřené zejména na dělnické hospodyně. Právě jejich postavení v rodině se významně proměnilo díky tomu, že se stávaly nositelkami nejnovějších vědeckých poznatků ohledně stravování. Válečná situace tak přinesla práci v domácnosti zcela nový společenský status a ocenění (Kučera 2013).

V průběhu první republiky to byla Ženská národní rada (dále ŽNR) předchůdkyně RČŽ, která zdůrazňovala veřejný význam neplacené práce hospodyň a žádala, aby se této činnosti dostalo společenského uznání. ŽNR vyzdvihovala význam hospodyně jako ekonomické aktéry a činitelky, na které spočívá odpovědnost za výživu a hygienu rodiny (Fousková 2009). Její práci považovala ŽNR za kvalifikované povolání rovnocenné práci muže ve veřejné sféře, a proto požadovala její odměňování. Organizace navrhovala v občanském zákoníku řešit majetkovou otázku manželství, a to tak, že „pro manželku starající se o domácnost požadovala zákonný nárok na půl manželova platu a v případě rozvodu pak na polovic majetku získaného během manželství, ať už sama v domácnosti fyzicky pracovala nebo ji, jen“ řídila a reprezentovala“ (Fousková 2009: 111).

V roce 1928 vzniklo Ústředí československých hospodyň (dále ÚČH), které za první republiky představovalo nejpočetnější ženský spolek (Guzik 2009). Díky němu také vznikl Československý zkušební a výzkumný ústav pro domácí hospodaření. Ten osvědčeným průmyslovým výrobkům udílel značku ÚČH (Guzik 2009). V roce 1932 začalo ÚČH vydávat časopis *Žena a domov*. Na něj na konci roku

1945 navázal námi analyzovaný časopis *Naše domácnost*, který vycházel se čtrnáctidenní periodicitou. ÚČH bylo nepolitickou organizací, jež během války fungovala v okruhu nejužších spolupracovníků a zaměřovala se na práci v komisi pro úspornou domácnost („Valná hromada Ústředí čs. hospodyň“ 1946). Na tuto svou činnost posléze navazovala například kurzy vaření a úsporného zavařování. Po válce byla členkou celorepublikové RČŽ. RČŽ rozdělovala svou činnost do několika pracovních komisí, přičemž komisi Práce ženy v domácnosti mělo zcela na starosti ÚČH. Za svůj cíl si stanovila „starat se o zvýšení životní úrovně našich rodin po stránce hmotné a mravní, ulehčovat ženě její hospodyňské povinnosti a hledat cesty ke zkrácení a zjednodušení její práce“ (Nečasová 2011: 119). *Naše domácnost* byla významným odborným periodikem na dané téma, které kromě odborných rad a článků také prezentovalo a informovalo o činnosti ÚČH, odráželo snahy, práci a především názorové linky této organizace. Periodikum a vůbec činnost ÚČH se zaměřovaly jak na městské, tak na venkovské domácnosti a tomu přizpůsobovaly například nabízené kurzy.² Předsedkyní ÚČH byla po válce opět Růžena Pelantová, která byla rovněž členkou již uvedeného stranického odboru žen ČSNS (Kocian 2005b).

Nebylo to ale pouze liberální ženské hnutí, které se už v meziválečné době zabývalo problematikou práce v domácnosti. V tehdejší době se v celé Evropě zabývaly jak komunistky, tak sociální demokratky řešením dvojí směny žen. Členky těchto stran tvořily především dělnice, jež jako první z žen byly nuceny řešit sladení neplacené práce v domácnosti a placené práce mimo domov. Právě na zkušenosti těchto žen odpovídala volání po řešení druhé směny ve formě prádelny, společných kuchyní nebo jeslí (Bahenská, Heczková, Musilová 2010). Kupříkladu komunistky Anna Křenová a Anna Malá psaly v Programu komunistických žen³ o domácnosti jako o přítěži pro ženu, která ji ponižuje jako člověka. Výdělečnou práci považovaly za jedinou správnou cestu pro ženu i pro hospodářský život státu, neboť jedině tím, že se z ženy stane placená pracovnice, bude zrovnoprávněna s mužem. V roce 1926 psala Anna Malá v periodiku *Komunistka* o řešení situace zaměstnaných žen (zejména dělnic) prostřednictvím reorganizace domácnosti a zavedení společného hospodaření. Tato opatření měla ženu uvolnit od práce v domácnosti, aby se mohla věnovat důležitějším aktivitám ve veřejné sféře.⁴ Obdobný byl pohled Betty Karpíškové, významné představitelky sociálnědemokratického ženského hnutí. Ta za nejdůležitější považovala získání hospodářské nezávislosti žen. Uznání práce v domácnosti podle ní může být dosaženo převedením této práce na jinou (za tuto práci placenou) osobu, která současně pomůže ženě usnadnit nástup do placeného zaměstnání.⁵ Jak sociálnědemokratický, tak komunistický proud ženského hnutí tedy za důležitější považoval placenou práci ženy ve veřejné sféře než neplacenou práci v rámci její vlastní domácnosti, která měla být řešena společným hospodářstvím nebo přesunem na placený personál.

V době druhé republiky bylo poslankyní Marií Tumlířovou (agrární strana) založeno Ústředí žen, podporované Beranovou vládou. Ústředí žen (dále jen Ústředí) tematizovalo význam a hodnotu práce žen v domácnosti, avšak činilo tak ve velmi konzervativních termínech. Ženy a muže považovalo za bytosti odlišné svou podstatou, které se mají v životě ubírat stejným směrem – k ochraně národa – ovšem prostřednictvím jiných aktivit. Ženské kvality považovalo za stejně hodnotné jako mužské a mateřství vyzdvihovalo jako podstatu ženského bytí. Právě přiznání a glorifikace ženské odlišnosti měly ženám podle Ústředí přinést rovnocennou pozici ve společnosti (Feinberg 2006a). Některé cíle Ústředí však byly podle Melissy Feinberg (2006b) protichůdné, na jedné straně oslavovaly mateřství, na druhé straně podporovaly ženskou ekonomickou nezávislost a hospodářské příležitosti a povolání pro ženy. V rámci Ústředí vznikly mimo jiné dvě příručky o vaření s přídělí, které k ženám promlouvaly jako k profesionálkám, jejichž práce je velmi důležitá pro udržení zdraví národa. Příručky utvářely obraz domácích prací jako hodnotné a kvalifikované práce (Feinberg 2006b).

Analýza dobových reprezentací

Tento text je založen na analýze dvou dobových souborů reprezentací.

Prvním materiálem pro naši analýzu byl jeden ročník, konkrétně 1946, čtrnáctidenního periodika *Naše domácnost: časopis Ústředí československých hospodyň*. Analýza byla vedena hlavní otázkou, a to – jaký se utváří diskurs o hospodyních a domácích pracích v časopise *Naše domácnost*? Hledaly jsme takové texty, které explicitně tematizovaly práci hospodyň nebo nám přibližovaly činnost ÚČH. V periodiku jsme následně vybraly sedm informativních či postoje vyjadřujících sloupků, jeden sloupek ze sekce Z naší činnosti, jeden obrazový materiál a osm článků o stěžejních a opakujících se tématech. V těchto textech jsme pak sledovaly strategie prezentace hospodyň a hospodynství – s jakými tématy se pojí, s čím je naopak tato činnost dávana do protikladu nebo jaké jsou ideové základy argumentací.

Druhým zdrojem datového materiálu pro nás byly stenoprotokoly z jednání a tisky Prozatímního Národního shromáždění republiky Československé 1945–1946 (dále jen Prozatímní NS RČS) a Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé 1946–1948 (dále jen Ústavodárné NS RČS). Tyto stenoprotokoly a tisky jsou veřejně dostupným materiálem nacházejícím se na oficiálním webovém portálu Poslanecké sněmovny ČR. U tohoto materiálu jsme zvolily dvojí postup. Za prvé, do vyhledávacího formuláře v digitální knihovně PSP jsme zadaly klíčové slovo „hospodyně“. Pro tuto strategii jsme se rozhodly z toho důvodu, abychom postihly otázku politické reprezentace hospodynství. Tak jsme získaly celkem 169 záznamů, přičemž z toho pětkrát se toto slovo objevuje ve stenoprotokolech Prozatímního NS RČS a pětadvacetkrát ve stenoprotokolech Ústavodárného NS RČS. Vyhledané a následně

analyzované projevy pocházejí ze tří schůzí Prozatímního NS RČS a osmi schůzí Ústavodárného NS RČS. Šlo nám o to zjistit, kdy, jak a při jakých příležitostech se na půdě zákonodárné moci hovoří o hospodyních, o uznání a významu jejich práce.

Digitální knihovnu jsme virtuálně prohledaly ještě jednou, tentokrát jsme však v seznamu tisků hledaly interpelace týkající se hospodyň. Tyto interpelace, stejně jako příspěvky nám posloužily jako klíčový materiál pro analýzu, protože díky své obsáhlosti a předpřipravenosti poskytují bohatý zdroj informací o tehdejší rétorice. Pro naši analýzu jsme tak kromě záznamů ze stenoprotokolů zvolily tři interpelace, které představují jediné interpelace týkající se problematiky hospodynství. Všechny tyto interpelace vzešly z iniciativy národněsocialistických poslankyň a byly podepsány dalšími poslanci a poslankyněmi za tuto stranu. V případě jedné z nich se připojili i zástupci a zástupkyně lidové strany. I tato skutečnost odráží fakt, že to byla právě strana národně socialistická a její stranický odbor žen, který se nejvíce zasazoval za práva hospodyň. Přestože i poslankyně a poslanec za jiné strany přispívali do debaty o těchto otázkách, činili tak ve velmi omezené míře. Navíc interpelace oproti příspěvkům v rozpravě představují dotaz na člena vlády, který má povinnost na něj odpovědět. Znamenají tedy větší důraz a naléhavost ze strany tážajících než příspěvek v plénu. První interpelace byla směřována ministru výživy ve věci přiznání přídatkových lístků ženám hospodyním, další dvě interpelace byly zaměřeny na ministra průmyslu ve věci zvýšení výroby kuchyňského náčiní a pomůcek do domácnosti. Analyzované diskuse na půdě národního shromáždění se kromě těchto témat týkaly širší otázky uznání práce v domácnosti, kvalifikace hospodyň, zřízení Československého ústavu práce a také nutnosti zastoupení žen-hospodyň v důležitých státních institucích.

Diskurs o domácích pracích a hospodyních v časopisu *Naše domácnost*

Následující řádky představí způsob, jakým ÚČH na stránkách svého oficiálního periodika *Naše domácnost* prezentuje otázku uznání práce v domácnosti a postavení žen hospodyň. *Naše domácnost* oslovuje čtenářky svého časopisu následovně.

HOSPODYNĚ! Také vy máte svoji organizaci, která pomáhá a hájí vaše zájmy. Touto organizací je Ústředí československých hospodyň v Praze, které hájí zájmy žen, jejichž povoláním je péče o rodinu a domácnost. Pořádá přednášky, kursy vaření, pomáhá hospodyním ve starosti o zdravou výživu, má svoje odborné poradny. Stará se však také, aby náš průmysl vyráběl pro domácnost hodnotné předměty, aby budoucí domy byly zdravé a aby ženě byla ušetřena namáhavá práce. („Hospodyně!“ 1946)

Právě proto jsme zvolily tento časopis pro analýzu, pomáhá nám totiž odhalit jak ideologické a názorové základy, tak

činnost dané ženské organizace v této oblasti. Zde je třeba říci, že téma uznávání domácích prací se na stránkách časopisu objevuje velice často – pravděpodobně bychom nenašli ani jedno číslo, v němž by nebyl publikován alespoň jeden text tematizující tuto otázku. Typickou ukázkou způsobu, jak je toto téma na stránkách časopisu opakovaně prezentováno, představuje následující úryvek:

Hospodyňství – péče o rodinu a domácnost – je především povolání jako jiné. Srovnáváme-li je s jinými, je zodpovědnější, složitější, zajímavější – ale i náročnější. Chceme-li je úspěšně zastávat, potřebujeme k němu svědomitost, osobní kázeň, též vtip, tvůrčí fantasii a dobrou přípravu. (Krchová 1946d)

Velice zjednodušeně bychom mohly říci, že texty publikované v *Naší domácnosti* volají po uznání prací v domácnosti a zásadní role hospodyně jak pro rodinu, tak pro stát. Redaktorky *Naší domácnosti* apelovaly na to, aby práce hospodyně byla považována za práci, která je produktivní, ale hlavně rovnocenná s každým jiným povoláním (např. „Ocenění práce hospodyně“ 1946). My jsme se v naší analýze nespokojily jen s tímto tvrzením a pokusily jsme se dekodovat, na čem má toto uznání být založeno a od čeho se odvíjí.

V této části textu se postupně zaměříme na hlavní témat, jež se opakovaně objevují na stránkách *Naší domácnosti*. Na jejich průsečíku se vytváří postava hospodyně – pracující občanky, bez jejichž schopností a náročné práce by se neobešla ani rodina, ani nově se budující stát. V analyzovaných tématech prostupuje důraz na skutečnost, že v dané době je péče o děti a domácnost mezi ženami nejrozšířenějším povoláním, a ženy jsou přesto často konfrontovány pochybnostmi o užitečnosti a důležitosti své práce. *Naše domácnost* se snaží vyvrátit tyto pochybnosti a usiluje o definici důležitosti ženy hospodyně a domácích prací pro celou společnost. Z naší analýzy vyplývá, že texty publikované v tomto časopise argumentují pro uznání domácích prací čtyřmi způsoby uznání práce v domácnosti. Jsou jimi: 1. nutnost symbolického uznání na úrovni jazyka, 2. uznání zásadního místa hospodyňství v celospolečenské dělbě práce a v budování státu, 3. uznání odbornosti a naučených dovedností nutných pro vykonávání hospodyňství, 4. uznání pracovní zátěže a organizačních schopností hospodyň.

Od hospodyněk k hospodyním: symbolické uznávání práce hospodyň

Naše domácnost vidí v tomto směru jako velmi problematické dlouholeté rozlišování mezi „ženou pracující“ a „ženou v domácnosti“, kdy toto rozlišování používají i samy ženy. Právě v tomto rozdělování vidí jedna z autorek prvopočátků posuzování žen v domácnosti jako „příživníků“ a „neužitečných tvorů“, zde se podle ní nacházejí kořeny veřejné představy o práci ženy v domácnosti jako činnosti nepotřebné. Takové veřejné mínění autorka ilustruje na příkladu rozhlasového skeče, ve kterém byla řeč o školení hospodyň, kdy by ženy dostávaly známky z vaření knedlíků, přišívání knoflíků

a česání dětí („Jak je to s časem hospodyně?“ 1946). Nedostatečné uznání také souvisí s neviditelností domácích prací. Tento fenomén *Naše domácnost* zpracovala v obrazovém materiálu s názvem „Práce hospodyně je vidět – když není udělána“. Tímto obrázkovým zpracováním se snaží vyvrátit veřejně rozšířený názor, že hospodyně dělá domácí práce jen tak mimochodem a bez větší námahy.

Naše domácnost se rovněž zabývá symbolickým ohodnocením hospodyň na lingvistické úrovni. Můžeme to vidět na příkladu sloupku s nadpisem „Hospodyně – žádné hospodyňky!“ Božena Krchová (1946a) se zde ohrazuje vůči tomu, aby byla dospělá žena titulována hospodyňka. Toto oslovení se totiž velmi často objevovalo v inzerátech nebo úředních spisech. „Cožpak se píše nebo říká obuvníci, lékárníci, pekaříčkové?“ Označení hospodyňka autorka vnímá jako degradující a ptá se, zda snad ženy ještě na pořádné hospodyně nedorostly.

Hospodyně občanky ve službách národa:

uznání práce v domácnosti pro budování státu

Naše domácnost zdůrazňuje zapojení žen hospodyň jako zodpovědných občanek, a to jak během války, tak v průběhu poválečné obnovy státu. Toto téma se objevuje, například když Pavla Buzková (1946) píše, že na velmi často podceňované práci ženy v domácnosti stojí kultura celého národa. Je to právě žena, která utváří útočiště zvané domov, kde všichni členové rodiny odpočívají a nabírají nové síly. O důležitosti hospodyně při budování státu se dozvídáme také z článku Jozy Brízové (1946b) „Hospodyně pomáhá a buduje“, kde autorka píše následující. „Tedy i ve své domácnosti – v péči o ostatní členy rodiny plní žena-hospodyně část svých povinností k celku. Domácnost bez otřesů – kde pracující najde klid a péči o své zdraví, je místem, kde načerpávají nové síly. Kolik trpělivosti, sebezapření, tělesné námahy, duševní síly dává matka a žena-hospodyně denně rodině, nepočítajíc pracovní čas ani výkon. Že všechno jde doma bez nářku a v klidu – to je často výsledkem dlouhého ženina přemýšlení a dobrého plánu.“ Podle *Naší domácnosti* je dobře fungující domácnost s hospodyní, která výborně zastává svoji práci, klíčová při budování nové republiky. Zde je také zdůrazňováno, že stát musí vzít v potaz situace, kdy žena může být prospěšnější právě při práci ve vlastní domácnosti a neměla by být nucena k nástupu do výrobního procesu. Jak zdůrazňuje Božena Krchová (1946b): „Naše práce udržuje zdraví, pracovní schopnost, duševní harmonii dospělých, ale především je investicí pro národní budoucnost, neboť ošetřujeme a vychováváme děti. Vedle problému zdravého národního dorostu všechny ostatní ztrácejí na významu, neboť bez zdravých dětí nemá národ budoucnost.“ Za nedílnou součást práce hospodyně je považována i péče o rodinu, manžela a především výchova dětí.

Podobné argumenty jako v *Naší domácnosti* se objevují také na jednáních Národního shromáždění, například díky poslankyni Žáčkové-Batkové při příležitosti projednávání osmihodinové pracovní doby. Poslankyně navrhovala,

aby byla práce ženy v domácnosti oceněna tím, že se spočítá, kolik set milionů hodin práce věnovaly hospodyně republice. V tuto dobu – v květnu 1946 – uvádí, že se jedná o 3 400 000 žen hospodyň. Úkolem vlády a Národního shromáždění podle ní je postavit hospodyně na roveň všem ostatním pracujícím, uznat její důležitost a také potřebu přípravy pro toto povolání.

Domácí práce je tedy definována jako nezbytná a důležitá nejen pro rodinu, ale pro celý národ, stát a jeho budoucnost. Argumenty jsou mnohdy založeny na esencialisticky laděné definici ženství a hospodyňství, které musí být vykonáváno s „vřelým srdcem“ či „s láskou“. Žena se zde podílí na budování státu tím, že plní normativní očekávání spojené s její (biologicky danou) rolí matky a (konvenčně utvrzenou) rolí manželky. Žena hospodyně, fungující v soukromé sféře, vychovává děti a *pomáhá* manželovi – a prostřednictvím těchto dvou rolí se stává zodpovědnou občankou, budovatelkou, jejíž přínos společnosti je stejně důležitý jako přínos všech ostatních pracujících ve veřejné oblasti.

Hospodyně jako kvalifikované pracovnice: uznání odbornosti práce v domácnosti

Třetím důležitým krokem, který směřuje k obecnému uznání práce v domácnosti, je zdůraznění kvalifikovanosti a odbornosti domácích prací, jež nemohou být vykonávány jen tak, *ad hoc*. Jinými slovy, aby mohla hospodyně zastat tak širokou náplň práce, potřebuje k tomu disponovat určitým vzděláním. Jak by taková kvalifikace měla vypadat? Odpověď na tuto otázku poskytuje Pavla Buzková (1946) v článku s názvem „Rozšíření ženských práv a povinností“. Otázka vzdělávání hospodyň podle ní není otázkou soukromou, otázkou individuálních strategií a rozhodnutí. Naopak, klíčová zde má být úloha státu. Hospodyně je pracující občankou, jež se chce plně zapojovat do chodu státu a přispívat k jeho růstu. Stát jí však k tomu musí poskytnout adekvátní pracovní podmínky a především vzdělání, aby mohla tuto práci kvalifikovaně vykonávat. V opačném případě je to opět sám stát, který bude nepřipraveností hospodyně poškozen.

Téma kvalifikace se objevuje také v článku Jozy Břízové (1946a) „Výchova budoucích francouzských hospodyň“, kde redaktorka uvádí: „Zkušená hospodyně se nerodí – ta se vychovává... Výchově hospodyňství by mělo být věnováno více péče nejen na školách národních, ale nauka o výživě patří i do středních škol. A nemusí a neměly by se dělati žádné výjimky mezi děvčaty a hochy. I chlapci potřebují si umět něco spravit, uvařit, uklidit po sobě.“ Zde vidíme, že Břízová apeluje na nutnost vzdělání v oblasti domácnosti a nechce dělat žádné rozdíly mezi muži a ženami. V tomto ohledu můžeme v diskursu časopisu spatřovat určitou tenzi v názoru na vrozené versus naučené schopnosti hospodyně. Rovněž Pavla Buzková (1946) totiž zdůrazňovala potřebu vzdělání pro hospodyně, současně však také psala o hospodyních, domácnosti a domově tak, že „vybudovali jej co nejtělněji náleží k vrozeným ženským talentům“, Přestože autorka vyzdvihuje, že je to právě žena, která je

svou přirozeností předurčena k tomu, aby dobře vedla domácnost, apeluje na vládu, aby byl organizován „alespoň půlroční kurs sociální, hospodyňské a mateřské výchovy, obecně povinný“. Na jednu stranu tedy od některých autorek, jako je Joza Břízová (1946b), můžeme číst, že žena se hospodyně nerodí, ale stává a potřebuje k tomu dostatečné vzdělání a kvalifikaci, které si musí obstarávat z tisku, přednášek, různých kurzů a rozhlasových vysílání, na druhou stranu z článků jiných autorek – například Pavly Buzkové – vyplývá, že žena se sice hospodyně nerodí, ale stává, ale musí se narodit jako žena, aby se jí mohla stát. Být ženou je tedy podle některých první, avšak ne jediná kvalifikace hospodyně. Názor na potřebu vzdělání pro hospodyně můžeme vidět i ve výše uvedené činnosti samotného ÚČH, které uskutečňovalo a vedlo nejrůznější kurzy, přednášky a poradny. *Naše domácnost* tedy prezentuje domácí práci jako práci kvalifikovanou, pro kterou jsou nutné specifické znalosti, jež si hospodyně musí obstarat a osvojit si je.

Náplň práce v domácnosti: uznání pracovní zátěže a organizačních schopností hospodyň

V neposlední řadě je *Naší domácností* zdůrazňován také výkon hospodyň, o kterém se, jak časopis upozorňuje, příliš nemluví. Jak píše doktorka Marie Hokešová (1946): „Kdyby všechno obyvatelstvo bez rozdílu pracovalo s tak tvrdší a vytrvalostí jako hospodyně, pak by to u nás už teď muselo vypadat jinak.“ Pod „výkonem“ hospodyň se skrývá schopnost vynikající organizace práce, její fyzická námaha a časová náročnost, ale rovněž široká náplň práce.

Na tomto místě je třeba podtrhnout dvě témata obsažená v textech s tematikou pracovní vytíženosti hospodyň. Tím prvním je způsob, jakým texty v *Naší domácnosti* hovoří o možnostech sladění práce v domácnosti se zaměstnáním ve sféře veřejné. Takzvaná druhá směna se stává důležitým tématem na stránkách *Naší domácnosti* – mnoho textů si všímá dvojího břemene, které na ženách leží (např. Krchová 1946c, „Domácnost a výdělečná činnost“). Konkrétně v článku „Výdělečná činnost vdané ženy“ předkládá Božena Krchová (1946c) myšlenky Američanky Agnes N. Bass. Ta uvádí, že v době, kdy konečně byly uznány schopnosti ženy pracovat mimo domácnost, je třeba uznat, že pouze toto zaměstnání, ani jen práce v domácnosti nemůže ženy plny uspokojit. Proto možnost zvolit si mezi péčí o domácnost a zaměstnáním mimo domov podle ní není dostačující a „skutečná svoboda by znamenala zavedení třetí možnosti: vedlejší placené zaměstnání“. Přestože podle redaktorky Boženy Krchové se v poválečném Československu hospodyně nacházejí v tak obtížné situaci, že na práci mimo domov nemají čas, je přesto třeba se touto otázkou zabývat již nyní.

Dalším důležitým tématem, na které *Naše domácnost* poukazuje, je „špičkový výkon“, který hospodyně odvádějí. V návaznosti na velmi časté články o vynikajících výkonech různých pracovníků a celých skupin poukazují v *Naší domácnosti* na zdatnost, kterou musejí předvádět hospodyně. Například zdůrazňují prvotřídní výkon, který mu-

sely hospodyně odvést v prosinci, v době, kdy předvánoční přípravy vrcholí a vyžadují zvýšené pracovní nasazení hospodyně. Od září až do února byl třikrát denně zavřen plyn a v prosinci se k tomu přidalo i vypínání elektrického proudu (M. St. 1946).

Výkon ženy hospodyně zahrnuje i širokou náplň práce, která úzce souvisí s výše rozváděnou potřebou kvalifikace. V článku „Jak je to s časem hospodyně?“ (1946) je uvedena anketa generálního tajemníka bývalé Společnosti národů, jež se jako první věcně zabývala touto problematikou. V ní se uvádí: „Které jsou povinnosti ženy v domácnosti? Očekává se, že žena v domácnosti dovede se zabývat: nákupem zboží, kuchyní, péčí o hygienu a čistotu domu, šitím a opravami, prádlem, péčí o nemocné, péčí o děti, výchovou dětí do 5 let, domácím účetnictvím, opravami a ozdobou domácnosti, v krajích zemědělských drůbeží, mlékárenstvím a zahradnictvím.“ Vedle tohoto výčtu článek zdůrazňuje, že k tomu, aby žena všechny tyto práce zastala, musí být vzdělána ve svém oboru, také musí být vynalézavá a mít schopnost perfektní organizace práce. Hospodyně pracuje, jak je v článku zdůrazňováno, bez povšimnutí, ne standardních osm hodin, ale 12–15 hodin denně. Autorka skutečnost, že se o časové ani fyzické námaze práce hospodyně nemluví, vysvětluje výchovou dívek, kterým je od mala vštěpováno, „že nejlepší žena je ta, o které se nejméně mluví, a že nejdokonalejší domácnost je ta, jejíž chod není ani vidět, ani slyšet“ („Jak je to s časem hospodyně?“ 1946).

Naše domácnost zdůrazňuje, že domácí práce jsou časově náročné a velmi vyčerpávající. Neobejdou se bez komplikací, jako byly v této době například uzávěry plynu a elektriny nebo hospodaření s přidělem potravin. Tato práce je rovněž zdůrazňována jako velmi zodpovědná, vzhledem k tomu, že hospodyně zodpovídá za životosprávu celé rodiny, pro kterou musí přinášet nemalé oběti. Představuje tedy nedílnou účast ženy na vybudování nového státu, pro nějž jsou dobře fungující domácnosti a hospodyně vychovávající děti a pečující o všechny členy rodiny nezbytností. Současně však je zdůrazňována potřeba kvalifikace pro hospodyně, kterou se ÚČH snažilo zajišťovat, zároveň ale považovalo za nezbytné přispění státu, jenž by hospodyňské školy a kurzy měl sám zřizovat.

Politické debaty o hospodyňství perspektivou národněsocialistických poslankyň a poslanců

Tato kapitola představuje sondu do části dobového politického spektra, zejména do přístupu poslankyň a poslanců za ČSNS k problematice hospodyňství. Jak již bylo uvedeno, problematika postavení ženy v domácnosti a uznání domácích prací se dostávala i do síní Národního shromáždění a v rozličné míře do debat jednotlivých politických stran. Následující řádky budou na několika příkladech demonstrovat snahu zvláště národněsocialistických poslankyň a poslanců politizovat tato témata a získávat pro ně pozornost v nejvyšších politických kruzích. V první řadě se bude jednat o problém přídavkových lístků, za druhé o apel na mi-

nistra průmyslu ve věci mechanizace domácnosti, konkrétně potřeby zvýšení výroby technických pomůcek a náčiní do kuchyně, a nakonec o debatu o nutné kvalifikaci pro hospodyně a o potřebě jejich zastoupení v důležitých státních institucích.

Jak již napověděl historický exkurz, přístup národních socialistů k problematice hospodyňství a postavení ženy hospodyně byl ze všech stran politického spektra nejvštrší, současně se také zástupkyně a zástupci této politické strany k dané problematice vyjadřovali nejvíce. Zatímco za národní socialisty k této tematice v plénu hovořili předseda Petr Zenkl, Jarmila Uhlířová, Františka Zeminová, Milena Šmejcová a opakovaně Jaromíra Žáčková-Batková, za stranu lidovou se k dané problematice vyjadřovala pouze Marie Trojanová (která se rovněž připojila k jedné z níže analyzovaných interpelací) a za stranu komunistickou pouze jednou Marie Trojanová-Genyková a Josef Nepomucký. Tato odlišnost v aktivitě poslankyň a poslanců na jednu stranu ukazuje podstatně vyšší zájem strany národně socialistické o řešení situace hospodyň, na druhou stranu představuje jistá omezení pro analýzu diskursů ostatních politických stran o problematice hospodyňství ze zvoleného materiálu.

Dalším významným faktem je, že ČSNS byla personálně propojena nejen s RČŽ a NFŽ, ale také s ÚČH. Důležité bylo propojení strany s ÚČH osobou předsedkyně ústředí Růženy Pelantové. ÚČH a jeho postoje a doporučení byly prosazovány na půdě Národního shromáždění národními socialistkami, které požadovaly, aby na ně byl brán politický zřetel a aby byly ženy hospodyně prostřednictvím delegátek z ÚČH hojně zastoupeny ve státních institucích. Proto také můžeme považovat názory ÚČH za relevantní a vlivné alespoň pro stranu národně socialistickou, jejíž názorové linky a programové požadavky, jak ukáže následující kapitola, se do značné míry prolínaly s názory a požadavky ÚČH.

Ekonomické uznání: Zaslouží si hospodyně přídavkový lístek?

„Manželka je dnes nejlacinější pracovní silou na světě, ať už jde o její pomoc v obchodě, živnosti, podniku, zemědělství, písařně. Za práci se jí nic neplatí, pojištěna proti nemoci či stáří není a nakonec ji úřady ošidily i v potravinových dodávkách.“ (poslankyně Zeminová 10. července 1946)

Přestože se po válce očekávalo, že bude v Československu přidělový systém zrušen co nejdříve, zůstal zachován (Štěpek 2010) až do roku 1953, přičemž v kompetenci jej měl ministr výživy (Štěpková 2011). V roce 1946 Ministerstvo ochrany práce a sociální péče vypracovalo návrh mobilizace pracovních sil, schválený po delších debatách v květnu 1947. Ten prostřednictvím nejrůznějších kvót navazoval na řízené hospodářství známé z války, a tak stejně jako ve válečné době i v letech po válce bylo podmínkou pro vydání potravinových lístků splnění pracovní povinnosti (Jechová 2008).

Už v roce 1946 informovala *Naše domácnost*, že si z iniciativy ÚČH zástupkyně žen – NFŽ, RČŽ a ÚČH – vyžádaly schůzku s ministrem výživy, kde požadovaly vysvětlení, proč je ženám pracujícím v domácnosti, ženám zastávajícím tak těžkou fyzickou námahu odepřen přídatkový lístek. Pokud totiž byla žena zaměstnána v domácnosti za mzdu, přídatkový lístek jí byl přiznán, pokud však pracovala v rodinném poměru, lístek jí byl odepřen. Organizace se proto silně ohrazovaly vůči úřednímu výnosu, kterým je slovy Boženy Krchové (1946e) „řádně pracující občan republiky odsouzen k podvýživě“. Konkrétně šlo o debatu o přídatkových lístcích P3, které byly na chleba, maso a tuhy. Ten byl určen všem, kteří byli zaměstnaní, živnostníkům, studentům, umělcům a pouze některým ženám v domácnosti – těm, jež se staraly o malé děti a současně neměly služební. Jedním z cílů tohoto systému byla snaha přimět obyvatele k nástupu do zaměstnání (Štěpek 2006), což pro ženy v domácnosti znamenalo si k neplacené práci v soukromé sféře přibrat ještě placené zaměstnání ve veřejné sféře.

Dlouhodobé stížnosti jak ze strany národněsocialistických poslankyň v čele s Jaromírou Žáčkovou-Batkovou (toho času předsedkyně Zásobovacího výboru), tak samotných hospodyň vedly k tomu, že měl ministr výživy Václav Majer podle interpelace z iniciativy národněsocialistických poslankyň Zeminové, Šmejcové a Uhlířové závazně slíbit nápravu této situace a od září 1946 měly být přídatkové potravinové lístky, tentokrát P 3/I, vydávány všem matkám a ženám v domácnostech. Protože však v období nepřítomnosti ministra výživy, ministra zemědělství a předsedkyně Zásobovacího výboru bylo Komisi pro mobilizaci pracovních sil změněno toto usnesení vlády a lístky P 3/I neměly dostávat ženy do 60 let, pokud neměly alespoň jedno dítě ve věku do 15 let, podaly v září 1946 poslankyň Zeminová, Šmejcová, Uhlířová⁶ „naléhavou interpelaci ministru výživy ve věci nedodržení usnesení ministerstva výživy a vlády o přiznání potravinového lístku P 3/I všem ženám hospodyním a matkám“.⁷

Tato interpelace zdůrazňuje nespravedlnost odepření přídatkových lístků a ženám by podle ní měly být vydávány lístky stejně jako ostatním pracujícím. Argumentováno bylo zejména činností žen během válečných let, jejich statečností, obětavostí a poctivou prací v domácnostech, kterou zdůrazňovaly nejen ženské organizace, ale i muži váleční hrdinové. Důležité zde je podtržení hospodyň jako občanek produktivně pracujících pro stát v soukromé sféře, v rámci své vlastní domácnosti, obdobně jako tuto činnost hospodyň vyzdvihovalo ÚČH v *Naší domácnosti*. Na základě této interpelace předložil ministr výživy návrh následně schválený vládou, podle kterého na daný přídatkový lístek měly nárok všechny ženy v domácnosti bez pomocnice. Pokud se však jednalo o početnější rodinu, jejíž rodinný příslušník byl nemocný, měly na tento přídatkový lístek nárok i hospodyně s pomocnicí v domácnosti.⁸

Debaty nad přídatkovými lístky poukazuje na snahu ženského hnutí a národněsocialistických poslankyň a poslanců,

ale také některých lidovců, kteří se k interpelaci připojili, o ekonomické uznání práce hospodyně a matky v domácnosti. K této snaze vedly existenční důvody a podmínky poválečného přidělového hospodářství, neboť ženy pracující ve vlastní domácnosti nebyly zásobovány potravinami stejně jako pracovníci ve veřejné sféře. V dané interpelaci je poukazováno na důležitost práce v soukromé sféře, kterou by měl stát ocenit stejně jako jakoukoliv jinou práci vykonávanou ve veřejném sektoru.

Uznání náročnosti a odbornosti práce ženy v domácnosti

Vítáme vřele slib vlády, že bude usnadňovati práci žen v domácnosti technickými vymoženostmi. Vždyť celý svět byl ztechnisován, jen naše matky a hospodyně otročí většinu života kolem plotny, necek či roztrhaných punčoch a prádla od dob Rettigové stále stejně (...). V bytech dosud převládají dřevěné podlahy, linolea není, a tak pracující žena aby věčně klečela s rýžákem na podlaze. (poslankyň Zeminová 10. července 1946)

Navzdory různým politickým postojům očekávalo ženské hnutí, že stát ulehčí matkám a hospodyním péči o děti i domácnost (Uhrová 2005.) Podle ministra průmyslu za sociální demokracii Bohumila Laušmana (1946) měla být všechna města i vesnice díky znárodnění strojírenského a energetického průmyslu zásobena levným elektrickým proudem i plynem, aby tak mohly hospodyně bez větších problémů používat výhody moderní elektrické kuchyně, elektrických kamen, plynového sporáku, ledniček, žehliček, koupelny i prádelny. Protože však pro ulehčení domácí práce žen na venkově (o nichž sami politici i hospodářští činitelé tvrdili, že na jejich práci závisí úspěch dvouletého plánu, a to vzhledem k nedostatku pracovních sil v zemědělství) nebylo mnoho uděláno, podali v červenci 1947 národněsocialistické poslankyň Žáčková-Batková, Zeminová, Šmejcová, Horáková, Uhlířová, Kleinerová a jejich druhové⁹ interpelaci ministru průmyslu „ve věci zvětšení výroby technických pomůcek k vedení domácnosti a k ulehčení práce žen hospodyní na venkově“.¹⁰ Přestože v tuto dobu začínaly být na vesnicích zřizovány družstevní prádelny a správárny prádla, nesetkávaly se podle poslankyň s takovým úspěchem, jaký byl očekáván, a hospodyně žádaly, aby se co nejrychleji začaly vyrábět lehčí typy praček, které budou za dostupnou cenu. V dané interpelaci žádaly, aby ministr průmyslu uložil železářské výrobě produkci elektrických praček, robotů a aby věnoval pozornost nutnosti ledniček, robotů a dalších pomůcek.

Jen o týden později přišla další interpelace ze strany stejných poslankyň¹¹, a to „ve věci respektování návrhů a dobrozdání Ústředí čs. hospodyní při výrobě kuchyňského náčiní a technických pomůcek, nutných k ulehčení práce ženy-hospodyně v domácnosti“.¹² Tato interpelace byla vedena požadavkem hospodyň, aby byl trh zásobován zbožím, které je pře-

dem vyzkoušeno. Byl zdůrazňován odborný a zodpovědný přístup k výrobě náčiní do domácnosti, přičemž klíčovou úlohu zde mělo sehrávat ÚČH. To mělo průmyslové produkty zkoušet a poté určovat, které zboží je vhodné vyrábět, a udělit jim proto svoji značku. Poslankyně lobbovaly za to, aby ÚČH získalo ve znárodněném státním průmyslu politickou legitimitu a vliv testováním výrobků, udílením své značky a ovlivňováním výroby. Měla tak být současně uznána nutná odbornost a kvalifikace hospodyně při volbě správných produktů.

S důrazem na nutnou kvalifikaci a odborné vyškolení hospodyně se v poválečných politických debatách setkáváme častěji. To dokládá i projev poslankyně Žáčkové-Batkové (20. prosince 1946), podle níž hospodyně výborně pracují právě díky učitelkám domácích nauk, které je k tomu řádně připravily. Odbornost a kvalifikace byly zdůrazňovány také v souvislosti s hospodářskou situací státu. Je to právě hospodyně, která hospodaří s domácím rozpočtem, stará se o výživu rodiny, nákup surovin a její hospodářský význam je proto nedocenitelný. V tuto dobu také Společnost pro racionální výživu společně s ministerstvem výživy, zdravotnictví a školství zahájily kurzy správné výživy, v nichž se učitelky a hospodyně seznamovaly s výživovou hodnotou potravin, jejich vhodným uskladněním a sestavováním jídelníčku. Výživa národa, na kterou byl v poválečných letech kladen velký důraz, byla v rukou hospodyň, které bylo podle Žáčkové-Batkové nutno správně vyškolen. Ve svém dalším projevu zdůraznila potřebu vzdělávat hospodyně, aby si v době problematického zásobování byly schopny poradit s úsporným vařením (Žáčková-Batková 17. září 1947).

Obdobné argumenty na podporu uznání práce hospodyně zaznívaly i při projednávání zřízení Československého ústavu práce, respektive obnovení Ústavu lidské práce v reorganizované podobě, jehož výzkumným předmětem měla být práce a její výsledky. Vědecké metody se měly stát základem organizace práce, výrobních prostředků a postupů. Ústav se proto měl zabývat činnostmi ve správě, výrobě i distribuci, uskutečňovat nejrůznější studie, věnovat se otázkám plánování a přípravy, úprav pracovišť, hygienických opatření a podobně. Jaromíra Žáčková-Batková ve svém proslovu zdůraznila, že by se působnost zákona měla vztahovat také na pracoviště hospodyň, tzn. na domácnost, která představuje nejdůležitější spotřební i distribuční orgán statků jak v Československu vyrobených, tak i dovážených. Z toho důvodu se za ČSNS pozastavovala nad tím, že nebylo v představenstvu ústavu nabídnuto zastoupení delegátek žen hospodyň, a to z řad ÚČH, ale také ženám pracujícím ve veřejné sféře. Ve své řeči informovala o tom, že ženy za ČSNS uspořádaly v červnu roku 1947 za přítomnosti 5 000 delegátek této strany manifestační sjezd, kde se shodly na požadavku „aby práce ženy-hospodyně byla plně ceněna a postavena na roveň výkonu všech příslušníků pracujících vrstev národa“ (Žáčková-Batková 24. června 1947). Dále požadovaly, aby se ústav práce zabýval výzkumem „mravního, hospodářského i sociálního významu prá-

ce“ žen hospodyň, ale také žen výdělečně činných. Tím mělo být zákonem uznáno povolání žen hospodyň a žena hospodyně měla být považována za „pracujícího člověka“.

V říjnu 1947 (ve stejný měsíc, kdy byly podány ony interpelace), tedy dva roky po znárodnění průmyslu, byly v Národním shromáždění zhodnoceny výsledky zestátnění. Vystupovala při tom poslankyně za stranu lidovou Marie Trojanová, která zdůraznila přínos, který měl mít znárodněný průmysl pro ženy. Měl přinést zejména kvalitní a levné výrobky, zmechanizovat pracoviště ženy v domácnosti a ženy zemědělské. Proto poslankyně vytýkala ministru průmyslu, že se o této potřebné racionalizaci, mechanizaci a elektrizaci domácností ve svém shrnujícím projevu vůbec nezmínil. Ceny spotřebičů byly tehdy stále pro většinu obyvatel nedostupné a čekací lhůty trvaly kolem dvou let. V této rozpravě vystoupila i komunistická poslankyně Marie Trojanová-Genyková (30. října 1947), která se věnovala spíše stručně otázce zmechanizování domácnosti. Jako příklad uvedla význam zřizování prádeln, které by mohly ženám, zejména zemědělským ušetřit velké množství hodin práce, aby se tak mohly zapojit „mnohem účinněji: v produktivní práci“, zejména v oblastech, kde chybí pracovní síly. Zatímco lidovecká poslankyně kladla důraz na ulehčení práce ženy v domácnosti a také na zlepšení hygienických podmínek pomocí státem vyrobených kvalitních a levných pomůcek, komunistická poslankyně se zabývala otázkou mechanizace domácností ve vztahu k uvolnění pracovní síly ženy pro práci ve veřejné sféře, kterou považovala za důležitější a především za práci produktivní.

Obdobné snahy o mechanizaci a racionalizaci práce v domácnosti nebyly v českých zemích novinkou. Objevovaly se od poloviny 19. století, kdy například Vojta Náprstek předváděl ženám nejrůznější technické vymoženosti do domácnosti (Jechová 2012). V roce 1905 přednášel T. G. Masaryk o zespolečňování domácích prací prostřednictvím kolektivního bydlení, v němž viděl potenciál pro ekonomickou a sociální emancipaci ženy, které mohlo zprůměrnění práce v domácnosti přinést možnost realizovat se ve veřejné sféře (Guzik 2012, 2014). V kontextu znárodněného průmyslu v Československu však ona mechanizace a racionalizace domácnosti, výroba náčiní a pomůcek, nabývá zcela nového významu. Pokud je průmysl znárodněn státem, převede na sebe nutně stát tuto odpovědnost za výrobu, a tedy racionalizaci domácností, zejména v situaci, kdy bude požadovat, aby se ženy vzdaly svého povolání hospodyně v soukromé sféře a nastoupily do placených zaměstnání ve sféře veřejné. Jedním z možných řešení nedostatečné výroby mělo být zkollektivizování domácích prací a jejich převedení do veřejných podniků. Tato myšlenka byla nakonec realizována založením družstva Osvobozená domácnost, které mělo prostřednictvím kvalifikace domácích prací a jejich kolektivizací osvobodit ženy od druhé směny. Prostřednictvím kvalifikace a postavení práce v domácnosti na roveň ostatním zaměstnáním měly být získány pracovnice do veřejných družstev Osvobozená domácnost, která měla zajiš-

ťovat praní, žehlení, ale také úklid domácností (Láníková, Souralová 2015).

Závěr

Poválečná doba přinesla zásadní změnu v postavení žen, zejména žen hospodyň. Přídělové hospodářství, špatná zásobovací situace, nedostatečná mechanizace domácností, málo pomocnic do domácnosti – to všechno komplikovalo hospodyním práci. Navíc obnova Československa zničeného válkou vyžadovala pracovní mobilizaci, do které sice nebyly zahrnuty všechny ženy, avšak zvyšující se ceny nakonec většinu žen k nástupu do placených zaměstnání přinutily kvůli potřebě materiálního zabezpečení rodiny (Jančík, Kubů 2010). Současně však poválečná situace představovala období plné změn a očekávání sociálních reforem. Toto tranzitní období vytvářelo příležitosti pro ženské aktivistky a současně političky a politiky vnášet do politického diskursu různá témata, a navazovat tak na úsilí, jež začali již v meziválečném období. Na politickém fóru se tak objevovala témata, která byla v předválečném období obvykle vnímána jako záležitost „soukromé sféry“. V situaci mobilizace pracovních sil se nabízelo vyjednávání o statusu domácích prací a hospodyň, uznání jejich práce státem za plnohodnotné povolání a současně přenesení odpovědnosti za vyřešení dvojího břemene žen pracujících ve veřejné sféře na stát, včetně povinnosti zajistit dostatečné množství kvalitního a cenově dostupného zboží a služeb ze strany státem řízeného hospodářství a znárodněného průmyslu.

Naše analýza představila systematickou snahu ÚČH a také poslankyň a poslanců za ČSNS o uznání práce žen hospodyň a také o to, aby – slovy předsedy Zenkla (14. listopadu 1945) – „byly postaveny na roveň ostatním kategoriím pracujících občanstva“. Na průsečíku diskursů ÚČH a ČSNS se rýsuje snaha o 1. symbolické uznání povolání ženy hospodyně jako jakékoliv jiné práce, 2. uznání hospodyně jako pracujících občanek, bez jejichž usilovné práce v soukromé sféře domácnosti se nemůže obnovující se stát (stejně jako ve válečných letech) obejít, 3. ekonomické uznání práce hospodyň pro stát prostřednictvím přiznání přídatkových lístků, 4. uznání hospodyňství jako kvalifikovaného, odborného povolání, práce, pro kterou by měl stát zajišťovat odborné vzdělání, jež umožní odpovědnou práci hospodyň v jeho službách, 5. uznání pracovního vytížení a namáhavosti práce hospodyně, která by měla být usnadňována pomocí mechanizace státním průmyslem, a nakonec 6. uznání práva ženy zvolit si, zda se bude podílet na chodu státu prostřednictvím neplacené práce v soukromé sféře nebo bude tuto činnost slaďovat s placenou prací ve sféře veřejné. U ÚČH a ČSNS můžeme tedy sledovat společnou programovou linii a mezi jejich postoje klást rovnítko. Současně jak v případě ústředí hospodyň, tak u národních socialistů můžeme spatřovat určitou tenzi v otázce esencializace ženství. Ani ústředí, ani národní socialisté nechtěli uzavírat ženu do soukromé sféry domova, současně však viděli v mateřství a pečovatelství neoddělitelnou sou-

část jejího života. Proto také ČSNS při projednávání zákona o opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil (stejně jako ÚČH prostřednictvím svého periodika) trvala na tom, aby nástup žen a matek do placených zaměstnání byl dobrovolný. Role ženy jako matky byla národními socialisty stejně jako ústředím hospodyň zdůrazňována jako přirozená. Současně však obě skupiny žádaly dostatečnou kvalifikaci a vzdělání pro hospodyně a matky, aby mohly své povolání vykonávat odborně. Fráňa Zeminová (10. července 1946) rovněž požadovala, aby ženy získávaly pracovní příležitosti ve veřejné sféře a tím aby bylo umožněno dobré „uplatnění ženského nadání, vkusu a schopnosti“.

Přestože se naše analýza politického diskursu zaměřovala především na stranu národně socialistickou, její aktivity byly spojeny také s delegáty a delegátkami strany lidové. Především se jednalo o interpelaci ve věci přiznání přídatkových lístků ženám hospodyním, ke které se k 45 podepsaným národním socialistům připojilo i šest lidovců. Přesto však byl přístup lidovců odlišný a jejich zapojení v debatě o hospodyňství o mnoho menší. Zatímco pro národní socialisty bylo zásadní jak uznání práce ženy hospodyně, tak možnost jejího nástupu do funkcí ve veřejné sféře, zůstávala strana lidová konzervativnější a zdrženlivější v otázce nástupu žen do placených zaměstnání, což bylo pravděpodobně motivem k podpoře ekonomického uznání práce v domácnosti přídatkovými lístky. Pokud by totiž práce hospodyně byla uznána a dostatečně oceněna, snížila by se tak materiální potřeba pro její nástup do placeného zaměstnání.

Významnější rozpor se projevil v náhledu na práci žen hospodyň mezi národními socialisty a komunisty (kteří se ovšem debaty o hospodyňství v plénu NS účastnili jen sporadicky). Národní socialistky léta usilovaly o to, aby byla práce ženy v domácnosti uznána jako práce hodnotná a zejména práce *produktivní*. Oproti tomu pro komunisty byla klíčová mechanizace domácností, která měla ženám umožnit nástup do veřejné sféry. Důležitá byla pro ČSNS také otázka zastoupení hospodyň ve státních institucích.

I přes všeobecnou tendenci odkládat požadavky žen na pozdější dobu, většinou pod výmluvou řešení významnějších problémů (Bahenská, Heczková, Musilová 2010), můžeme ve dvou letech následujících po válce sledovat vytrvalou snahu ženského hnutí, personálně a názorově se prolínajícího se stranou národně socialistickou, navazovat na svoji předválečnou činnost. Toto systematické úsilí o politizování tématu hospodyňství, o zvyšování jeho významu, uznání práce v domácnosti, důležitosti hospodyně, zastoupení hlasu žen hospodyň ve vysoké politice, ale také svobody volby pro ženy v situaci mobilizace pracovních sil, představuje významnou součást politických debat tranzitních poválečných let.

Literatura

Allen, A. T. 2005. *Feminism and Motherhood in Western Europe, 1890–1970: The Maternal Dilemma*. New York: Palgrave Macmillan.

- Bahenská, M., Hečková, L., Musilová, D. (eds.). 2010. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky.
- Feinberg, M. 2006a. *Elusive Equality: Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918–1950*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Feinberg, M. 2006b. „Dumplings and Domesticity: Women, Collaboration, and Resistance in the Protectorate of Bohemia and Moravia.“ Pp. 95–110 in Wingfield, N. M., Bucur, M. (eds.). *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe*. Bloomington: Indiana University Press.
- Fousková, M. 2009. *Mateřství jako politikum? Prvorepublikové ženské hnutí v napětí mezi „soukromým“ a „veřejným“*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Guzik, H. K. 2009. *Architektura a feminismus v Československu 1. poloviny 20. století*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Guzik, H. 2012. „K prehistorii českých kolektivních domů.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 13, č. 1: 42–51.
- Guzik, H. 2014. *Čtyři cesty ke koldomu: kolektivní bydlení – utopie české architektury 1900–1989*. Praha: Zlatý řez.
- Havelková, B. 2015. „Tři stadia genderu v socialistickém právu.“ Pp. 45–81 in Havelková, H., Oates-Indruchová, L. (eds.). *Vyvláštěný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: SLON.
- Jančík, D., Kubů, E. 2010. „Hospodářská obnova Československa po druhé světové válce (Cesta průmyslového státu od tržní k plánové ekonomice).“ Pp. 375–391 in Němeček, J., Šedivý, I., Kocian, J., Tůma, O. (eds.). *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*. Praha: Historický ústav AVČR.
- Jechová, K. 2008. „Cesta k emancipaci. Postavení ženy v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému.“ Pp. 69–129 in Tůma, O., Vilímek, T. (eds.). *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Jechová, K. 2012. „Osvobozování domácnosti.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 13, č. 1: 52–61.
- Kocian, J. 2005a. „Politický systém v letech 1945–1948.“ Pp. 1125–1130 in Malíř, J., Marek, P. (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938–2004*. Brno: Doplněk.
- Kocian, J. 2005b. „Československá strana národně socialistická.“ Pp. 1143–1163 in Malíř, J., Marek, P. (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938–2004*. Brno: Doplněk.
- Kučera, R. 2013. *Život na přídel: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*. Praha: Lidové noviny.
- Láníková, M., Souralová, A. 2015. „Domácí práce a druhá směna v režii československých ženských organizací v letech 1945–1948.“ *Český lid: Etnologický časopis*, roč. 102, č. 3: 281–306.
- Musilová, D. 2005. „Ženské hnutí 1945–1948: naděje a zklamání.“ Pp. 339–345 in Kokošková, Z., Kocián, J., Kokoška, S. (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv.
- Musilová, D. 2009. „Činnost poslankyně Jaromíry Batkové-Žáčkové v Národním shromáždění Československé republiky.“ Pp. 161–172 in *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Historie/Historica* č. 16. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.
- Musilová, D. 2010. „Život pro politiku. Františka Zemínová.“ Pp. 92–112 in Vošahlíková, P., Martínek, J. (eds.). *Cesty k samostatnosti: portréty žen v éře modernizace*. Praha: Historický ústav AV ČR.
- Nečasová, D. 2011. *Buduj vlast – posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*. Brno: Matice moravská.
- Štěpková, B. 2011. *Přídělové systémy a jejich právní aspekty na československém území v letech 1939–1953*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Štěpek, J. 2006. „Počátky československého přídělového systému v roce 1945: návaznost na systém protektorátní a říšský.“ *Numizmatika*, č. 21: 329–344.
- Štěpek, J. 2010. „Přídělové systémy na československém území v letech 1939–1953.“ *Archivní časopis*, č. 4: 361–385.
- Uhrová, E. 2005. „Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen. Květen 1945 až únor 1948.“ Pp. 88–112 in Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. IV*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán.

Dobové prameny

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna:

- Interpelace poslanců Žáčkové-Batkové, Zeminové, Šmejcové, dr. Horákové, Uhlířové, Kleinerové a druhů ministru průmyslu ve věci zvětšení výroby technických pomůcek k vedení domácnosti a k ulehčení práce žen hospodyní na venkově. 2. července 1947. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0731_00.htm.
- Interpelace poslanců Žáčkové-Batkové, Zeminové, Šmejcové, Uhlířové, dr. Horákové, Kleinerové a druhů na ministra průmyslu ve věci respektování návrhů a dobrozdání Ústředí čs. hospodyní při výrobě kuchyňského náčiní a technických pomůcek, nutných k ulehčení práce ženy-hospodyně v domácnosti. 9. července 1947. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0752_00.htm.
- Naléhavá interpelace poslankyň F. Zeminové, M. Šmejcové a J. Uhlířové, ministru výživy ve věci nedodržení usnesení ministerstva výživy a vlády o přiznání potravinového lístku P 3/I všem ženám hospodyním a matkám. 18. září 1946. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0092_00.htm.
- Odpověď ministra výživy na naléhavou interpelaci poslankyň Zeminové, Šmejcové, Uhlířové a druhů ve věci nedodržení usnesení ministerstva výživy a vlády o přiznání

ní potravinového lístku P 3/I všem ženám, hospodyním a matkám. 26. září 1946. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0133_00.htm.

Trojanová-Genyková, M. 30. října 1947. Stenoprotokoly. 81. schůze. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/081schuz/s081016.htm>.

Zeminová, F. 10. července 1946. Ústavodárné NS RČS 1946–1948. Stenoprotokoly. 5. schůze. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/005schuz/s005013.htm>.

Zenkl, P. 14. listopadu 1945. Prozatímní NS RČS 1945–1946. Stenoprotokoly. 7. schůze. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/007schuz/s007006.htm>.

Žáčková Batková, J. 15. května 1946. Prozatímní NS RČS 1945–1946. Stenoprotokoly. 52. schůze. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/052schuz/s052004.htm>.

Žáčková-Batková, J. 20. prosince 1946. Ústavodárné NS RČS 1946–1948. Stenoprotokoly. 32. schůze. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/032schuz/s032004.htm>.

Žáčková-Batková, J. 24. června 1947. Ústavodárné NS RČS 1946–1948. Stenoprotokoly. 59. schůze. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/059schuz/s059002.htm>.

Žáčková-Batková, J. 17. září 1947. Ústavodárné NS RČS 1946–1948. Stenoprotokoly. 71. schůze. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/071schuz/s071001.htm>.

Československá žena: obrázkový týdeník Národní fronty žen 1946–1947:

„Osvobozená domácnost.“ 1947. *Československá žena: obrázkový týdeník Národní fronty žen*, roč. 3, č. 8: 7.

Lausman, B. 1946. „O racionalizaci domácnosti.“ 1946. *Československá žena: obrázkový týdeník Národní fronty žen*, roč. 2, č. 20: 3.

Naše domácnost: časopis ústředí československých hospodyň 1945–1946:

„Domácnost a výdělečná činnost.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 9: 114.

„Hospodyně!“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 5: 62.

„Jak je to s časem hospodyně?“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 21: 250.

„Ocenění práce hospodyně.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 22: 262.

„Práce hospodyně je vidět – když není udělána.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 4: 61.

„Valná hromada Ústředí čs. hospodyň.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 10: 131.

„Z naší činnosti.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 4: 56.

Břízová, J. 1946a. „Výchova budoucích francouzských hospodyň.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 11: 147.

Břízová, J. 1946b. „Hospodyně pomáhá a buduje.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 19: 303.

Buzková, P. 1946. „Rozšíření ženských práv a povinností.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 15: 223.

Hokešová, M. 1946. „Iniciativa hospodyň.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 4: 48.

Krchová, B. 1946a. „Hospodyně – žádné hospodyňky.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 3: 30.

Krchová, B. 1946b. „Hospodyně a dnešek.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 4: 45–46.

Krchová, B. 1946c. „Výdělečná činnost vdané ženy.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 19: 306–307.

Krchová, B. 1946d. „Hospodyňství je nejrozšířenější ženské povolání.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 20: 322.

Krchová, B. 1946e. „Mají hospodyně právo na lístek pro pracující?“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 20: 326.

M. St. 1946. „Špičkový výkon našich hospodyň.“ 1946. *Naše domácnost*, roč. 1, č. 10: 128.

Poznámky

- 1 Text vznikl díky podpoře projektu specifického výzkumu realizovaného Ústavem populačních studií (MUNI/A/1369/2014). Děkujeme anonymním recenzentům/recenzentkám a editorkám za podnětné komentáře a připomínky.
- 2 V sekci Z naší činnosti (Jaké kursy chystáme) byl např. inzerován „Speciální kurs 14denní pro venkovské dívky“, který se zaměřoval právě na členky a čtenářky z venkova. Různým skupinám členek a čtenářek byly nabízeny rozličné kurzy podle zájmu (*Naše domácnost*, roč. 1, č. 4: 56).
- 3 Malá, Anna, Křenová, Anna. 1921. „Program, organizace a taktika komunistických žen.“ (in Bahenská, Heczková, Musilová 2010: 238–240).
- 4 Malá, Anna. „Kus nového života.“ *Komunistka* 1926, č. 14 (in Bahenská, Heczková, Musilová 2010: 259–261).
- 5 Karpíšková, Betty. Kolem 1927. „Žena a socialism.“ (in Bahenská, Heczková, Musilová 2010: 262–265).
- 6 Dále podepsalo 42 poslanců a poslankyň za národní socialisty a šest za stranu lidovou.
- 7 Naléhavá interpelace poslankyň F. Zeminové, M. Šmejcové a J. Uhlířové, ministru výživy ve věci nedodržení usnesení ministerstva výživy a vlády o přiznání potravinového lístku P 3/I všem ženám hospodyním a matkám. 18. září 1946. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0092_00.htm.
- 8 Odpověď ministra výživy na naléhavou interpelaci poslankyň Zeminové, Šmejcové, Uhlířové a druhů ve věci nedodržení usnesení ministerstva výživy a vlády o přiznání potravinového lístku P 3/I všem ženám, hospodyním a matkám. 26. září 1946. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0133_00.htm.
- 9 Podepsalo dalších 15 národních socialistů.
- 10 Interpelace poslanců Žáčkové-Batkové, Zeminové, Šmejcové, dr. Horákové, Uhlířové, Kleinerové a druhů ministru průmyslu ve věci zvětšení výroby technických pomů-

cek k vedení domácnosti a k ulehčení práce žen hospodyní na venkově. 2. července 1947. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0731_00.htm.

11 Podepsalo dalších 17 národních socialistů.

12 Interpelace poslanců Žáčkové-Batkové, Zeminové, Šmejcové, Uhlířové, dr. Horákové, Kleinerové a druhů na ministra průmyslu ve věci respektování návrhů a dobrozdání Ústředí čs. hospodyní při výrobě kuchyňského náčiní a technických pomůcek, nutných k ulehčení práce ženy-hospodyně v domácnosti. 9. července 1947. [cit. 2. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0752_00.htm.

© Marie Láníková, Adéla Souralová, 2016

© Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2016

Bc. Marie Láníková je studentkou sociologie na Fakultě sociálních studií v Brně. Korespondenci zasílejte na adresu: lanikova@mail.muni.cz.

Mgr. et Mgr. Adéla Souralová, Ph.D., působí na katedře sociologie a v Ústavu populačních studií, Fakulty sociálních studií na Masarykově univerzitě v Brně. Korespondenci zasílejte na adresu: asouralo@fss.muni.cz.